

Memo Eesti delegatsiooni visiidist Norra kohtutesse

1. Üldiselt

Norra põhiseaduses ei olnud varem kohtusüsteemi ja kohtu pädevuse kohta suurt midagi öeldud, üksnes Ülemkohus (ÜK) oli ära nimetatud. Värskest lisati sinna mh ÜK kohtunike arv, kohtute sõltumatuse sätteid, nimetamise kord, kohtusüsteemi üldine kirjeldus ja kohtunike pensioneerumisiga.

Norras on 28 I astme kohut ja 6 apellatsioonikohut. Igal I a kohtul on 1–4 kohtumaja ning kohtutel kokku 430 kohturuumi. Igal kohtul on 20–300 töötajat, st suurus on väga erinev. Norras on kokku 625 kohtunikku pluss olulise rolliga 150 asenduskohtunikku (poole kohtuniku palgaga ennekõike noored). I a astme kohtutes on 514 kohtunikku ja muid töötajaid 630. Kokku 1000 muud töötajat kohtunikele lisaks. Lisaks on 35 000 rahvakohtunikku, kel samuti oluline roll kanda.

Kohtud on üldise jurisdiktsiooniga, erikohtuid on vaid üks (kollektiivvaidlusi lahendav töökohus). Haldusasju lahendatakse tsiviilasjadena. Kõik kohtunikud on generalistid, st lahendavad kõiki asju. Kõik asjad algavad I astmest. Kõik kohtunikud on ühtlasi konstitutsioonikohtunikud. Kohtunikud kirjutavad ise otsuseid, personaalseid kohtujuriste ega sekretäre ei ole. Nõutav eriettevalmistus on meditatsiooni- ehk lepituskohtunikel (nt Oslo kohtu 90 kohtunikust 10), seda peetakse edukaks ja laiendamist väärivaks.

30 000 asja tuleb maakohtusse igal aastal. Aastas on 288 660 süüteoasja, millest vaid 6% jõuab kohtuotsuseni (prokuratuuril mh suured volitused lahendamiseks). 50% on lihtmenetlused.

Kohtunikke nimetab nõukogu, kelle kinnitab põhimõtteliselt valitsus (*King in Council*)¹: 3 kohtunikku, 1 advokaat, 1 prokurör, 2 avalikkuse esindajat. Kohtunike valimise kriteeriumide kohta on neil oma manuaal, õigusteadmiste eksamit pole, aga on õigusdokumendi koostamise jms praktiliste oskuste testid ja taustakontroll. Kohtunikuks saab hea ettevalmistusega jurist, 45-aastane keskmiselt, st kohtunikukarjäär on põhimõtteliselt juristile teine karjäär nagu UK-s. Kohtuniku ametist vabastamine on võimalik vaid kohtuotsusega ning seda on tulnud ette vaid korra 60 aasta jooksul. Algatada saab kohtu esimees.

Kohtunikel ka oma järelevalvenõukogu, midagi eetikakomitee sarnast, mille nimetab samuti valitsus (2 kohtunikku, 2 avalikkuse esindajat, 1 advokaat, 1 maaküsimuste erikohtu esindaja). Seda toetab kohtuhaldusasutus. Seisukohad on veebilehel ja anonüümitud. Ei saa karistada siiski, vaid kritiseerida ja hoiatada.

Ka kohtu esimehi nimetab valitsus. Kui on üle 20 kohtuniku, siis on kohtus ka aseesimees; kui üle 40, siis osakonnajuhatajad. Kavandatakse I a kohtute uut juhtimismudelit.

¹ Valitsuse otsus tähendab Norra riigiõiguses, et valitsuse ettepanekul kuningas allkirjastab vastava otsuse, asjaomane minister kaasallkirjastab.

2. Kohtuvälised menetlused

Norras lahendatakse oluline osa väiksematest asjadest ära kohtueelsetes organites, mida ca 50, sh tarbijavaidlused, lastega seonduvad ning üüri- ja immigratsioonivaidlused. Igal aastal lahendatakse neis organites ca 60 000 asja, I a kohtutes 30 000 asja.² Nt 3700 lastega seotud vaidlust aastas lahendatakse kohtuväliselt. Pöördumine sinna on odav (ca 100 EUR), advokaati pole vaja. Mitmetes asjades on kohustuslik kohtuväline eelmenetlus lepituses. Lepitajatele kvalifikatsiooni- ega haridusnõudeid üldiselt ei olevat.

Põhiline on seal organites meditatsioon, ca 80% asjades saadakse kokkuleppele. Aga saavad teha ka lahendeid (nagu kohtud) kui nii taotletakse. Samas pole PS järgi kohtutel ka õigusemõistmise monopoli. Otsused saab kohtus vaidlustada.

3. Kohtumenetlus I ja II kohtuastmes, kohtuniku roll

Asju on kohtuniku kohta meist oluliselt vähem, aastas teeb kohtunik ca 20 tsiviilasjas sisulise otsuse pluss kriminaalasjad. Oodatav tsiviilasja kohtus lahendamise aeg on ca 6 kuud. Pikim kriminaalasi Oslo I a kohtus oli 1 aasta ja nende arvates oli see liiga pikk.

Suurem osa asjadest lahendatakse istungimenetluses. Meie mõistes kirjalik menetlus on harv nagu ka hübriidistungid.

Uue süsteemi (alates 2025 suvest) järgi Oslo kohtus (suurim kohus 90 kohtunikuga) teeb eelmenetlust eraldi grupp, mida juhib roteeruv kohtunik (vahetub mõne kuu tagant) ja sinna kuuluvad *law clerk*'id. Ja alles pärast eelmenetlust antakse asjad jooksvalt juhuslikult kohtunikele (pannakse juba enne paika ja planeeritakse istungid ning siis vaadatakse kohtunik). Kohtunik lahendab asju järjest, st põhimõtteliselt ühte asja korraga, v.a väga väikesed asjad sinna vahele. Istungiplaneerimine on tsentraalne, st seda ei tee kohtunikud ise.

Igas kohtuasjas toimub üks istung, mis võib ka mitu päeva kesta – koos vaheaegadega kuni 16 päeva. Tavaliselt eelneb planeerimiskoosolek asjas ja pannakse paika menetlusplaan pooltega.

Tsiviilasjas kohtunik on põhjalikult enne istungit ette valmistunud. Kriminaalasjas aga tihti pole, kuid suund paremale ettevalmistusele.

1/3 tsiviilasju medieeritakse kohtus (st lõpevad kokkuleppega), eesmärk suurendada seda osa.

Kohtunik istungil üksi, protokoll ei peeta. Kavas salvestama hakata istungeid.

I astme kohus peab lahendeid põhjendama. Apellatsioonikohus ei pea menetlema perspektiivituid asju, aga peab põhjendama keeldumise lahendeid.

Kohtute varasema ühendamisega on paranenud ressursikasutus ja töökeskkonnad. 40 kohtuniku kohta osakonnajuhataja.

Kohtunikud ei tegele juhtimisülesannetega, pühenduvad õigusemõistmisele. Ei ole üldkogusid ega täiskogusid ega omavalitsust. Oslo kohtus 5 tsiviil- ja 3 kriminaalosakonda, asju jagavad osakonnajuhatajad; kui väiksemas kohtus osakondi ei ole, siis esimees.

² Nimetati ka teist arvu: 13 000 tsiviilasja.

4. Rahvakohtunikest

Rahvakohtunikel on oluline roll. On meeste ja naiste nimekiri, st mõlemad peavad olema koosseisus esindatud. Rahvakohtunikud peavad leidma KOV-id, kes otsivad kandidaate mh sotsiaalmeedias ja kaubanduskeskustes.

Riik maksab rahvakohtunikele kinni saamata jäänud töötasu, töötutele 25 eurot päevas.

Tsiviilasjades kasutatakse spetsialiseeritud kaasistujaid ka nt ehitusajades, lastekaitseasjades, vaimse tervise asjades.

5. Ülemkohus

Ülemkohtus (ÜK) on 20 kohtunikku ja kokku vaid 75 töötajat. Lahendab kõiki asju, sh konstitutsioonilisi. Ei ole kolleegiumeid, spetsialiseerumist ega üldkogu tööorganina.

Asju jagatakse juhuslikult kõigi vahel. Menetlusse võtmise otsustab üks koosseis (3-liikmeline konsensuse alusel otsustav valikukomitee, kuhu kohtunikud käivad kordamööda, lühiajaliselt), menetleb teine koosseis. Menetlusloa andmine otsustatakse 1 kuu jooksul kriminaalasjas, tsiviilis võib kuluda kuni 6 nädalat. Aastas ca 2000 kaebust, menetlusbüroo ca 10–15%, tsiviil-, (sh haldus-,) ja kriminaalasju umbes pooleks. Menetlusse võetud asi jõuab istungile umbes 2,5 kuu jooksul ja sealt veel kuu aega otsuseni, st kogu tsükkel meist märksa kiirem.

Lahendeid kirjutavad kohtunikud ise, ainult sissejuhatusi ja kokkuvõtteid abilised. Personaalseid abilisi ei ole. Asjal ei ole algselt ka ettekandjat. Alles nõupidamisel otsustatakse, kes otsuseprojekti kirjutab.

ÜK haldab ennast ise, IT-süsteemid osa kohtuhaldusasutuse süsteemist. Avalikud istungid, ca 20–25% kantakse üle netis.

6. Kohtuhaldusasutus (NCA)

2002. a-st tegutseb kohtute haldusasutus (NCA). Selle nõukogu koguneb 6–8 korda aastas. Seal on 9 liiget. Seda juhib valitsuse määratud esimees, praegu I astme kohtunik. Liikmed nimetab valitsus: 4 kohtunikku, 1 kohtuametnik, 2 advokaati, 2 kodanikuühiskonna esindajat. St ei valita kohtunikke täiskogul vms viisil, täiskogu organina ei olegi.

NCA-s töötab 160 inimest. See osutab kohtutele tsentraalselt teenuseid, mh haldab kohtumajasid, kogu IT-süsteemi ja peab kohtute veebilehte, arvestab personali ja palkasid, korraldab koolitust, raamatupidamist ja riigihankeid, esitab seadusandlikke initsiatiive, veab kohtuarendusi, annab õigusnõu kohtutele.

NCA ei teosta kohtunike üle järelevalvet, milline õigus on kohtu esimehel, kuid saab kohtu esimehi selles toetada, kogudes kohtunike menetluste kohta andmeid.

Kohtusüsteemi kogu eelarve on 316 milj EUR, sh 66 % palgad, 4% IT, 15,1 milj EUR tõlkidele, 34,6 milj EUR ekspertidele, 8,5 milj EUR rahvakohtunikele ja tunnistajatele. 95% kohtusüsteemi kulud on sisuliselt fikseeritud.

Kohtusüsteemi eelarve kinnitamisel annab parlament ka mõõdikud, mille osas on aruandlus. NCA-l on 4-aastane finantsplaan. Esitab kohtusüsteemi eelarveprojekti JuMi kaudu parlamendile (Ülemkohus otse). Vaidlused kohtuesimeestega raha üle, nõukogu kinnitab eelarve. Eelarveettepanek tehakse JuM-le sisuliselt aasta ette. NCA prognoosib igal aastal kohtute eelarvevajadusi. Varem loeti arvestuses 1 tsiviilasi võrdseks kahe kriminaalasjaga, nüüd loetakse need võrdseks.

7. Infosüsteem ja IT arendused

IT-süsteem on iseseisev ning NCA pidada ja arendada, et oleks tagatud kohtute sõltumatus.

Pabertoimikuid ei ole enam. On hübriidistungid. Valmistatakse AI kasutuselevõtuks ja istungite salvestuseks.

Case management system (CMS) LOVISA – 2003 a-st, hõlmab dokumente, menetluste metaandmeid, riskasutust teiste riiklike andmekogudega. 60 000 kasutajat praegu, algul 2000. Tõsine vajadus moderniseerida. 5 aasta arendusprogramm 500 milj NOK. Kohtunikud tihedalt kaasatud arendusse (igast astmest 1 kohtunik, 1 ametnik).

Selle kõrval e-toimiku infosüsteem (*e-filing system*), algselt tsiviilasjades professionaalsetele kohtuskäijatele, hiljem seotud ka kriminaal-infosüsteemidega: dokumentide kohtusse esitamiseks ja ka vastupidi, kohtust kättetoimetamiseks. Kui kohtul ei õnnestu dokumente kätte toimetada, teeb seda politsei.

Detsembrist 2024 – *copilot chat* avati kohtunikele ja kohtutöötajatele. Kasutamine kasvab. Septembrist 2025 katsetatakse M365 Copilot versiooni; 2026 tahavad rakendada laiemalt. Sel baasil soovitakse otsingumootorit, transkribeerimist, anonüümimist, tõlkimist (nii kirjalikku kui ka vahetut).

E-allkiri vaid süsteemi sisenemisel, süsteemis edasi ei pea allkirjastama enam korduvalt.

Dokumendipõhine süsteem ikkagi, aga tahetakse muuta andmepõhiseks.

Ühendus muude süsteemide andmetega, soov siduda mh advokaatide süsteemidega.

Soovivad kohtus luua *online dispute resolution* menetluse – istungi asemel *chatroom*.

AI soovitakse rakendada mh dokumentide analüüsiks ja kokkuvõtteks, otsuseprojektide koostamiseks (lihtsamad lahendipõhjad), tõlkeks, intelligentne otsing mh lahenditest, ennustused. Küsimus, kas arendada norra keelemudelit.